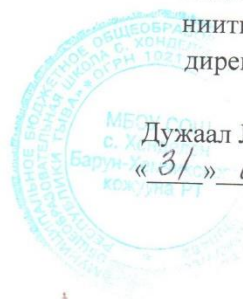

Чөпшээрээни
өөредилге талазы-биле
директорнуң
оралакчызы

Бадылааны
Хөндөлөң муниципалдыг
бюджеттиг ортумак
ниити билиг школазының
директору Кужугет
/Кужугет Б.Б./

Дужаал № 227/3
« 31 » 08 2022 ч

Хонделен 2022

Тайылбыр бижик

8-ки класстың тыва дыл эртеминге ажылчын программаны Ойдан-оол А.К., Сат Ш.Ч., Сувандии Н.Д. Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы. 5-11 классы. Күрүне стандарты. Өөредилге программалары. - Кызыл, 2008. - 88 с.деп программага даянып тургускан.

Ному : М.Д.Биче-оол,Д.А.Монгуш,/М.В.Бавуу-Сюрюн.Тыва дыл. Ортумак школанын 8-9 класстарынга ооредилге ному,Тыванын ном ундурер чери.Кызыл-2006

«ТЫВА ДЫЛ» ЭРТЕМИН ӨӨРЕНГЕНИНИҢ ТҮҢНЭЛДЕРИ

Кол школаның (5-9 класстар) доозукчуларының тыва дылдың программазын шингээдиپ алгаш, чедип алыр **бот-тускайлаң түннелдеринге** дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) кижиниң интеллектуалдыг болгаш чогаадыкчы салым-чаяанын база мөзү-бүдүш шынарларын сайзырадырынга төрөөн дылының чугулазын медресеп билири, уругларның билиг чедип алырынга ук дылдың ужур-утказын тодарадып, ону тыва чоннуң ыдыктыг, үнелиг эртинелериниң бирээзи деп билири;

2) тыва дылдың эстетиктиг үнелин медресеп билири; төрөөн дылынга ынак болгаш ону хүндүлөп, ол дээш чоргаарланыры; ону национал культураның кезээ кылдыр билип, арыг эдилээри;

3) дылдың байлак сөс курлавырын болгаш грамматиктиг аргаларын бодунуң бодалдарын болгаш сагыш-сеткилин хостуг илередирде четче ажыглап шыдаары; бодунуң чугаа-домаан хайгаарап, сайзырадып, экижидеринче чүткүлдүг болуру.

Метапредметтиг түннелдеринге (предметтен дашкаар азы ооң-биле чергелештир билип алыр харылзашкак чүүлдери)дараазында чүүлдер хамааржыр:

1) Чугаа чорудулгазының бүгү-ле хевирлерин ажыглап билири:

Дыңнаары болгаш номчууру:

- бижимел болгаш аас медээниң уткаын шын билип алыры (чугааның утказы, сөзүглелдин темазы, кол утказы; кол болгаш немелде медээ);

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин номчулганың янзы-бүрү хевирлеринге (сөзүглелден херек информацияны дилеп-тып номчууру (поисковый вид), чүгүртү азы улуг-каралап номчууру (просмотровый), таныжып номчууру (ознакомительный вид), шинчилел-сайгарылгалыг номчууру (изучающий вид)) таарыштыр ажыглап билири;

- аңгы-аңгы стильдерниң болгаш жанрларның сөзүглелдерин шын дыңнап билири; дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин (бир кижиниң тайылбыр чугаазындан болгаш аудио-, видеотехникадан сөзүглелдин кайы-бир кезээн шилип алгаш дыңнаары, сөзүглелдин кыска утказы-биле таныжары болгаш ону тодазы-биле дыңнаары) ажыглап билири;

- информация ап болур чүүлдерден, ооң иштинде өөредиглиг компакт-дискилерден, Интернет четкизинден; янзы-бүрү словарьлардан тайылбыр номнардан (справочниктер) болгаш электроннуг шыгжамырлардан медээлерни тып билири;

- бердинген темага материалдарны тып, системажыдып билири; херек медээлерни боду тып билири; медээлерни чаартып азы ол-ла хевээр дамчыдып билири;

- сөзүглелдерниң утка, стилистика талазы-биле онзагайларын болгаш ажыглаан аргаларының аайы-биле дүүштүрүп болгаш деңнеп билири;

Чугаалаары болгаш бижиири:

- кылыр дээн ажыл-херээниң сорулгаларын (хууда болгаш эштери-биле) тодазы-биле билип, кандыг-даа ажылды чурум аайы-биле кылып, чедип алган түннелдерин үнелеп, аас болгаш бижимел чугаага илередип билири;

- дыңнаан азы номчаан сөзүглелиниң уткаын даалга езугаар дамчыдып (планны тургузуп, уткаын чугаалап, допчулай бижип, үнелел берип) шыдаары;

- сөзүглелдин уткаын, кымга хамаарыштырганын, чугааның байдалын барымдаалавышаан, аңгы-аңгы хевирлерге болгаш жанрларга тургузуп шыдаары;

- аас болгаш бижимел чугаага бодунуң бодалын хостуг илередири, сөзүглелдин тургузуунуң негелделерин сагыыры (бодалының ужур-уткалыын, дес-дараалашкаан,

харылзаалыын, темага дүүшкээн дээш о.ө.); номчаан, дыңнаан, көргөн чүүлдеринге бодунуң хамаарылгазын шын илередири;

- монологтуң янзы-бүрү хевирлерин (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын болгаш оларны холуй); диалогтуң янзы-бүрү хевирлерин: (хүндүлел аянын илередир диалог (этикетный диалог), айтырыг-харыы (диалог-расспрос), чугаалажып орар кижизин чугаа чорударынче кыйгыраы (диалог-побуждение), өске киж-биле бодал солчуру (диалог-обмен мнениями) дээш о.ө.) ажыглап билири;
- амгы тыва литературлуг дылда шын адалганың, лексиканың, грамматиканың кол нормаларын, стиль нормаларын херек кырында ажыглап билири; бижимел чугаага шын бижилгениң, пунктуацияның кол дүрүмнерин сагыыры;

- чугаа этикединин нормаларын хажытпайн, чугаага киржип шыдаары; чугаа үезинде арын-шырайын болгаш шимчээшкннерин эптиг болгаш шын алдынары;

- хүн бүрүде өөренип азы ажыл кылып турар үезинде бодунуң чугаазын хайгаарап билири; чугааның утказының болгаш шын ажыглалының аайы-биле бодунуң дылын үнелеп билири; дылында грамматиктиг болгаш чугаа частырыгларын тып болгаш эдип билири; бодунуң тургусканы сөзүглелдин хоюглап азы эдип, оскертип, делгередип билири;

- бодунуң үежилеринин мурнунга улуг эвес дыңнадыг, илеткелди кылып, рефераттың утказын дамчыдып билири; маргылдаалыг, чидиг айтырыгларны бадыткалдарга даянмышаан, шиитпирлеп билири;

2) алган билиглерин, мергежилдерин, чаңчылдарын хүн бүрүде амыдыралга ажыглап билири; төрөөн дылды өске эртемнерге билиг чедип алырының кол чепсээ кылдыр шын ажыглаары; ону өске-даа эртемнерде (даштыкы дыл, орус дыл болгаш чогаал дээш о.ө) дылдың аргаларын сайгарарына ажыглап билири;

3) долгандыр турар улус-биле харылзажып, кандыг-бир ажылды кылып тура, маргылдаалыг, чидиг айтырыглар шиитпирлээрде, эптиг чугаалажып, харылзажып билири; амыдыралчы болгаш ажыл-агыйжы чугаа үезинде чугаа культуразының негелделерин сагыыры.

8-ки классты доозуп тура, дараазында **предметтиг түннелдерни** чедип алыр:

- Дылдың хүлээлгелеринин дугайында, тыва дыл – Россия Федерациязында Тыва Республиканың үндезин чурттакчылары тыва чоннуң төрөөн дылы база күрүне дылдарының бирээзи дээрзин, төрөөн дыл болгаш чоннуң культуразының сырый харылзаалыг болурун, төрөөн дылдың киж-бүрүзүнүң болгаш ниитилелдин амыдыралына ужур-дузазын билири;

- тыва дылдың гуманитарлыг эртемнер аразында болгаш ниити өөредилгеде туружун болгаш ужур-дузазын билири;

- төрөөн дылдың эртем талазы-биле үндезиннерин; оларның чадаларының болгаш билиглеринин аразында харылзааларын шингээди алыры;

- дыл эртемниң кол баазалыг билиглерин болгаш ооң кезектерин шингээдири: дыл болгаш чугаа, харылзажыр чугаа, бижимел болгаш аас чугаа, монолог, диалог болгаш оларның хевирлери; чугааның байдалы; чугаа (чугаалажыр), эртем, публицистика, албан-херек, чечен чогаал стильдери болгаш оларның жанрлары, дылы; чугааның утка-хүлээлгелеринин аайы-биле хевирлери (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын); сөзүглел, сөзүгелелдин хевирлери; дылдың кол-кол кезектери, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглалының онзагайларын шингээди алыры;

- тыва дылдың лексика болгаш фразеологиязының кол стилистиктиг курлавырларын, тыва литературлуг дылдың нормаларын (шын адалганың, грамматиктиг, орфографтыг, пунктуастыг), чугаа этикединин дүрүмнерин шингээдири болгаш оларны херек кырында амыдыралга аас болгаш бижимел чугаага ажыглаары;

- дылдың кол кезектерин, дылдың грамматиктиг категорияларын танып билири болгаш сайгарары, чугаага шын ажыглаары;

- сөстүң янзы-бүрү сайгарылгаларын (фонетиктиг, лексиктиг, морфемниг, морфологтут), сөс каттыжыышкынының болгаш домактың синтаксистиг сайгарылгазын шын кылып, сөзүглелдин тургузуунуң болгаш кол демдектеринин аайы-биле, дылдың кандыг хүлээлгелерин күүседип чоруурунун болгаш уран аргаларны ажыглаанының аайы-биле сайгарары;

- лексиктиг болгаш грамматиктиг синонимнерни ажыглаанындан кижиниң чугаазының чечен-мерген, а чечен чогаал дылының каас-чараш, байлак болу бээр аргаларын билири болгаш чугаазынга шын ажыглаары;
- төрөөн дылдың эстетиктиг хүлээлгелерин медеп билири, чечен чогаалдың дылын сайгарып тура, чугааның эстетиктиг талазын үнелеп билири.

Өөредилгө –тематиктиг план.

8 класс -68 шак

Кичээлдин темазы	Ниити шагы	Хыналда ажыл	Чугаа сайзырадылгазы
Кирилде кичээл. Тыва бижиути чогаатканы			
7-ги класска ооренген чуулдерин катаптаары			
Тускайлаан кежигуннерлиг домактар			
Дорт болгаш доора чугаа			
Нарын домак Чагырышпаан нарын домак			
Нарын домак Чагырышкан нарын домак.			
Тайылбыр домактарнын янзылары			
Нарын домактарга будун чартык сек,ийи сек болгаш тире			
8-ки класска чыл дургузунда өөренген чүүлдеринге катаптаашкын			
Ниити			

8-ки класска тыва дылга календарь-тематиктиг план

№	Теманың ады	Онаалгазы	Шагы	Ай, хүнү		Эдилге кылганы
				план	факт	
	I.Тыва бижикти чогаатканы. Киирилде кичээл					
1	Тыва бижикти чогаатканы.	Пар1М-2	1			
	II.7 класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаары					
2	СК болгаш домак СК-да, домактасөстөрнүн холбаазы.	Пар2 М-10	1			
3	Чугаанын сорулгазының аайы-биле домактарнын хевирлери. Ийи болгаш чангыс чугула кежинуннуг домактар, медээ, айтырыг, алгы домактары.	Пар3 М-14,15	1			
4	Ийи болгаш чаңгыс чугула кежинуннуг домактар, медээ, айтырыг, алгы домактары.	Домактарчогаад ыр (медээ,айтырыг, кыйгырыг)	1			
5	Чаңгыс аймак кежигуннерлиг домактар	П 5 Домактар сайгарар	1			
6	Диктант «_____»	Орфографтыг,пункт.дурумнер	1			
7	Домак кежигуннери. Частырыглар-биле ажыл.	Пар4 М-38	1			
8	Адалгаларлыг, киирилде сөстөрлиг, киирилдедомактар-лыгдомактар.	Пар 6 М-30	1			
9	Бот ажыл. Схемаларлыг домактарга ажыл	Схемалар-биле ажыл	1			
	III.Тускайлаан кежигуннерлиг домактар					
10	Тускайлаашкын дугайында билиг.	Мерг 41	1			
11	Капсырылгаларны тускайлаары.	Пар 8 М-44	1			
12	Кылдыныг аргазынын деннелгелиг байдалдарын тускайлаары.	Пар9 М-48	1			
13	Кылдыныг аргазынын деннелгелиг байдалдарга быжыглаашкын	Пар9 М-54	1			

	кичээли					
14	Деепричастие-биле илереттинген байдалдарны тускайлаары.	Сайгарылга кылыр	1			
15	Хыналда диктант	Дурумнерни номчуур	1			
16	Частырыглар-биле ажыл Причастие- билеилереттингенбайдалдарнытус кайлаары.	Пар11 М-65	1			
17	Домактын тайылбыр кежигуннерин тускайлаары.	Пар12 М-77,78	1			
IV.Дорт болгаш доора чугаа (4 шак)						
18	Дорт болгаш доора чугаа дугайында билиг.	Пар13.14 М-90.91	1			
19	Дорт чугаалыг домакка бижик демдектери.	Сөзүглел-биле ажыл	1			
20	Диалог, цитата. Оларга бижик демдектери.	Пар15.16 М-95	1			
21	Грамматиктиг онаалгаларлыг диктант	Сөс тургузуунга сайгарылгалар	1			
V.Нарын домак.ЧНД,ЧПНД						
22	Частырыглар-биле ажыл Нарын домак дугайында билиг.	Пар17 М-98.100	1			
23	Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг. Эвилелдер чок чагырышпаан нарын домак.	Пар19.20 М-104.106	1			
24	Диктант	ЧНПН,ЧНД ылгалы	1			
25	Частырыглар-биле ажыл Эвилелдерлиг ЧПНД	Катаптаар	1			
26	Чагырышпаан нарын домак Катаптаашкын	Пар20 М-144.145	1			
27	Хыналда диктант «Делегейни эргээн Тыва»	Карточка- билеажыл	1			
28	Частырыглар-биле ажыл. ЧНД. Чагырышкан нарын домакка тайылбыр домактын туружу	Поп 21,22 Мерг249	1			

VI.Тайылбыр домактарнын янзылары						
29	Тайылбыр домактарнын янзылары.	Дурумун номчуур	1			
30	Үениң тайылбыр домаа.	Пар23 М-9	1			
31	Үениңтайылбырдомаанын кол домакка каттыжар аргалары.	Пар24.25 М-20.21(3)	1			
32	У.т. домаанын кол домакка янзы-буру аргаларнын каттышканы-биле холбажыры.	Синт сайг-га	1			
33	Немелденин тайылбыр домаа.	Пар26 М-24	1			
34	Немелденин тайылбыр домаанга бижик демдектери.	Пар28 М-32.34	1			
35	Тодарадылганын тайылбыр домаа.	Пар28 М-39	1			
36	Синтаксистиг сайгарылга кичээли	Пар29 М-43.44	1			
37	Даар байдалдарнын тайылбыр домаа.	Созуглелден тып,сайгарар	1			
38	ЧСК. Даар байдалдарнын тайылбыр домаа.	Пар30 М-54.56	1			
39	Чорулдээнин тайылбыр домаа.	Созуглел-биле ажыл	1			
40	ЧСК. Чорулдээнин тайылбыр домаа.	Пар31 М-59.57	1			
41	Сорулганын тайылбыр домаа.	Пар32 М-62	1			
42	Чылдагааннын тайылбыр домаа.	Пар 32. Созуглел-биле ажыл	1			
43	Бот ажыл. Ооренген ЧНД домактын янзыларынга	Пар33 М-67	1			
44	Деннелгенин тайылбыр домаа.	Пар34 М-69	1			
45	Туруштун тайылбыр домаа.	Пар35 М-75	1			
46	Кылдыныг аргазынын тайылбыр домаа.	Пар28-35	1			

47	Катаптаашкын. Тайылбыр домактарнын янзылары	Ажылчын кыдыраашка ажыл	1			
48	Хыналда диктант	Пар36 М-77	1			
49	Частырыглар-биле ажыл	Ажылчынкыдыр ааш-биле ажыл	1			
50	Хөй тайылбыр домактарлыг чагырышкан нарын домактар.	П.36. М-79 (схема тург.)	1			
51	Хөй тайылбыр домактарлыг чагырышкан нарын домактар.	М-80	1			
52	Хөй тайылбыр домактарлыг чагырышкан нарын домактар.	ЧНД ушта б/рт.чогаал «Монгуоттукта н»	1			
53	Диктант «_____»	Пар37 М-83	1			
54	Частырыглар-биле ажыл. Кыска эдертиг.	Ажылчын кыдыраашка ажыл	1			
VII.Нарын домактарга бүдүн чартык сек, ийи сек болгаш тире						
55	Нарын домакка будун чартык сек	Пар37.38.39 М- 85	1			
56	Нарын домакка ийи сек	Пар37-39 М- 88.89	1			
57	Нарын домакка тире	Созуглел-биле ажыл	1			
58	Нарын домактарга катаптаашкын Практикум кичээл	Карточка- билеажыл	1			
59- 60	ЧСК. Эдертиг	Ажылчын Кыдыраашка ажыл	2			
VIII.Чылда өөрөнгенин катаптаары (7 шак)						
61	Тускайлаан кезигуннер.	Сөзүглел-биле ажыл	1			
62	Дорт болгаш доора чугаа, оларга бижик демдектерин шын салыры	Сөзүглел-биле ажыл	1			
63	Диалог, монолог , цитата	Карточка-биле ажыл	1			

64	Хыналда диктант	Карточка-биле ажыл	1			
65	Частырыглар-биле ажыл	Сөзүглел-биле ажыл	1			
66	ЧНД	Сөзүглел-биле ажыл	1			
67	ЧПНД	Тест кылыр	1			
68	Туунел кичээл. Чылда ооренгенин катаптаары	Чайгы онаалгалар				
Ниити 68 шак						

Ажылчын программага эдилгекылганының чылдагааны

[illegible]

ВСЕГО ПРОШНУРОВАНО И ПРОНУМЕРОВАНО

10 листов

Руководитель

Б.А. Бадур-Хончиген

(Расшифровка подписи)

МП

31.08.2022

